

ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ISSN 1829-054X

Matenadaran
Mesrop Mashtots Institute of Ancient Manuscripts
and “Friends of the Matenadaran” Benevolent Fund express their
gratitude to “JTI ARMENIA” CJSC
for sponsoring the publication of this volume

Մատենադարան
Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտը և
«Մատենադարանի բարեկամներ» բարեգործական հիմնադրամը
երախտագիտություն են հայտնում «ՋԵՅ ԹԻ ԱՅ ԱՐՄԵՆԻԱ» ՓԲԸ-ին
սույն հատորի հրատարակությանն աջակցելու համար

MATENADARAN
MESROP MASHTOTS INSTITUTE OF ANCIENT MANUSCRIPTS

BULLETIN OF MATENADARAN
35

Yerevan – 2023

МАТЕНАДАРАН
ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ ИМЕНИ МЕСРОПА МАШТОЦА

ВЕСТНИК МАТЕНАДАРАНА
35

Ереван – 2023

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

**ԲԱՆԲԵՐ
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ**

35

*Տպագրվում է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան
Մատենադարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ*

*Խմբագրական խորհուրդ՝ Գոհար Մուրադյան (գլխավոր խմբագիր), Վահան Տեր-
Ղևոնդյան, Կարեն Մաթևոսյան, Օլգա Վարդազարյան, Վահե Թորոսյան, Թեո վան
Լինտ, Արմեն Մովսաֆյան, Արտաշես Շահնազարյան, Գուրգեն Գասպարյան,
Արուսյակ Թամրազյան, Հայկ Համբարձումյան:*

*«Բանբեր Մատենադարանի» 35, Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի
ին-տ. Երևան, 2023, 320 էջ (ներդիր 8 էջ):*

ՄԱՀԱԽՈՍԱԿԱՆՆԵՐ
OBITUARIES
НЕКРОЛОГИ

ԳԵՎՈՐԳ ՏԵՐ-ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
(1951-2023)

2023 թ. մարտի 29-ին կյանքից հեռացավ Մաշտոցյան Մատենադարանի գլխավոր ավանդապահ, Ձեռագրագիտության բաժնի վարիչ, պատմական գիտությունների դոկտոր, Գևորգյան հոգևոր ճեմարանի և Երևանի պետական համալսարանի երկարամյա դասախոս Գևորգ Տեր-Վարդանյանը:

Գևորգ Տեր-Վարդանյանը ծնվել է 1951 թ. հունվարի 9-ին Հայաստանի Հանրապետության Տավուշի մարզի Ներքին Կարմիրաղբյուր գյուղում, 1968 թ. ավարտել է նույն գյուղի միջնակարգ դպրոցը: 1968-1973 թթ. սովորել է Երևանի պետական հա-

մալսարանի Պատմության ֆակուլտետի Հնագիտության, աղբյուրագիտության և ազգագրության բաժնում, որն ավարտել է աղբյուրագետ-պատմաբանի մասնագիտացմամբ:

1974 թ. սկզբից աշխատել է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում որպես լաբորանտ, 1975 թվականից՝ կրտսեր գիտաշխատող, իսկ 1978-ից՝ ավագ գիտաշխատող: 1977 թ. նա ստանձնել է Մատենադարանի գլխավոր ավանդապահի պարտականությունները: 1992 թ. նշանակվել է նաև Ձեռագրագիտական հետազոտությունների խմբի ղեկավար: 1995-1998 թթ. զբաղեցրել է Հայաստանի Ազգային գրադարանի տնօրենի պաշտոնը: 2001 թ. Գևորգ Տեր-Վարդանյանը կրկին ստանձնել է Մատենադարանի գլխավոր ավանդապահի

պաշտոնը՝ զուգահեռ ղեկավարելով Ձեռագրագիտության խումբը: 2008 թ. Գևորգ Տեր-Վարդանյանը հանձն է առել «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց» ծրագրի մի խմբի ղեկավարումը, իսկ 2011 թ. դարձել այս ծրագրի հիման վրա ձևավորված «Հայերեն ձեռագրերի Մայր ցուցակ» բաժնի (հետագայում՝ «Ձեռագրագիտության») ղեկավարը: 1991-2003 թթ. եղել է Երևանի քաղաքապետարանի Անվանակոչության հանձնաժողովի նախագահ: 1984 թ. ստացել է պատմական գիտությունների թեկնածուի աստիճան՝ պաշտպանելով «Ներսես Պալիանենցի պատմագրական ժառանգությունը (ԺԳ. դ.)» ատենախոսությունը, իսկ 2016 թ.՝ պատմական գիտությունների դոկտորի աստիճան՝ պաշտպանելով «Հայոց պատմագրքերի գիտական բնագրերի կազմության խնդիրներ և ձեռագրական ավանդույթներ» ատենախոսությունը:

Գևորգ Տեր-Վարդանյանը 1996-2022 թթ. դասախոսել է Երևանի պետական համալսարանի Պատմության ֆակուլտետում, զուգահեռաբար 2005-2022 թթ.՝ Գևորգյան ճեմարանում՝ կարդալով մի շարք դասընթացներ՝ Հնագրություն, Ձեռագրագիտություն, Հնագրություն և ձեռագրագիտություն, Բնագրագիտություն, Պատմագրական և Աստուածաշնչական բնագրագիտություն, Հայերեն սոցիալիզմի պատմություն, Գիրք և գիրքը հայ մշակույթում:

Նա ղեկավարել է Մատենադարանի, համալսարանի և ճեմարանի մի շարք մագիստրոսների և ասպիրանտների գիտական աշխատանքները: Իսկ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում երկար տարիներ եղել է մի քանի տասնյակ երիտասարդ աշխատակիցների ոչ միայն բաժնի վարիչը, այլ նաև գիտական ղեկավարն ու ուսուցիչը՝ փոխանցելով նրանց իր մեծ փորձն ու գիտելիքների պաշարը, հայ ձեռագիր մատյանների նկատմամբ սերը, պատրաստելով հայ ձեռագրագետների մի ամբողջ սերունդ:

Գևորգ Տեր-Վարդանյանը նշանակալի ավանդ է ունեցել հայերեն ձեռագրերի պահպանման և գիտական ուսումնասիրության գործում և պատահական չէ, որ երկար տարիներ վարել է Մատենադարանի գլխավոր ավանդապահի պաշտոնը, ղեկավարել հայերեն ձեռագրերի գիտական նկարագրության և ուսումնասիրության բաժինը: Նա հայ ձեռագրագիտության ասպարեզում ժամանակակից ամենահեղինակավոր մասնագետներից էր ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ արտերկրում. նա լավագույնս տիրապետում էր հայկական ձեռագրական մշակույթի նրբություններին:

Գևորգ Տեր-Վարդանյանը զբաղվել է հիմնականում միջնադարյան պատմական, ծիսական, դավանաբանական և այլ կարգի աղբյուրների բանասիրական և բնագրագիտական քննությամբ, բնագրերի գիտական հրատարակություններ կազմելու, ձեռագրերի նկարագրության և նմանաբնույթ այլ աշխատանքներով, որոնք էլ ներկայացված են նրա հայերեն և այլալեզու երկու հարյուրից ավելի

ուսումնասիրություններում և հոգվածներում: Նա է եղել 1974-1994 թթ. Մատենադարան մուտք գործած ձեռագրական ամբողջ նոր նյութի (1475 ձեռագրական միավոր) առաջին նկարագրողը:

Հմուտ ձեռագրագետի աշխատությունների մեջ առանձնահատուկ տեղ են գրավում ձեռագրացուցակների կազմումը, մասնավորապես նրա ղեկավարությունում և խմբագրությունում են հրատարակվել Մատենադարանի ձեռագրական հավաքածուն ներկայացնող «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի» մեծարժեք բազմահատորյակի վերջին յոթ Զ-Ժ., հատորները, և առաջիկայում կհրատարակվեն ԺԱ-ԺԲ. հատորները:

Բացի Մաշտոցյան Մատենադարանի ձեռագիր մատյանների գիտական նկարագրության, ձեռագրացուցակներ կազմելու, խմբագրելու և հրատարակելու աշխատանքներից, նա հետաքրքրված էր նաև անտիպ ձեռագրացուցակների հրատարակման աշխատանքներով, ինչպես նաև այլ ձեռագրական կենտրոնների, մասնավոր հավաքածուների ձեռագրերը գիտական հանրությանը հայտնի դարձնելով: Իրանցից են Մեսրոպ Մազիստրոս Տեր-Մովսիսյանի «Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Մկրտիչ Սանասարեանի», Տրդատ եպիսկոպոս Պալյանի «Յուցակ հայերէն ձեռագրաց ի Կեսարիայ, Զմիւռնիայ եւ ի շրջակայս նոցին» ձեռագրացուցակները: Այս շարքը պիտի համալրեին նաև դեռևս անտիպ հետևյալ ցուցակները՝ Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության Հարություն Քյուրտյանի հավաքածուի, Մեսրոպ վարդապետ Մաքսուդյանի կատարած ձեռագրերի նկարագրությունների, Երվանդ Լալայանի կազմած Վասպուրականի ցուցակի շարունակությունը, Վրաստանի ձեռագրերի Ազգային կենտրոնի հայերեն ձեռագրերի նկարագրությունների ցուցակը, Ատրպատականի ձեռագրերի նկարագրությունների ցուցակը և այլն:

Գևորգ Տեր-Վարդանյանը կապող օղակ էր Երևանի Մատենադարանի և աշխարհի տարբեր ծայրերում գտնվող ձեռագրական կենտրոնների միջև: Նրան մեծապես մտահոգում էր աշխարհի տարբեր կետերում գտնվող հայկական ձեռագրական կենտրոնների, հաստատությունների ու անհատներին պատկանող, չնկարագրված ձեռագրերի ճակատագիրը, և առաջին իսկ հնարավորության դեպքում ձեռնամուխ էր լինում դրանց նկարագրությանը: Վերջին տարիների նման մեծ ու կարևոր աշխատանքներից է Լիբանանի Կաթողիկե հայոց Զմմառի պատրիարքական վանքի հետ ձեռք բերած պայմանավորվածությամբ Մատենադարանի իր բաժնի մի խումբ աշխատակիցների հետ հազարից ավելի հայերեն չնկարագրված ձեռագրերի նկարագրությունն ու ցուցակի պատրաստումը, որը դեռևս ընթացքի մեջ է: Իսկ այն բոլոր դեպքերում, երբ աշխատանքային ծանրաբեռնվածության ու ժամանակի սղության պատճառով հնարավոր չէր լինում անձամբ կատարելու այս կամ այն կենտրոնում կամ Սփյուռքի հայ հա-

մայնքներում գտնվող ձեռագրերի ցուցակագրման գործը, նա պատրաստակամորեն օգնում և աջակցում էր մյուս ուսումնասիրողներին՝ իրականացնելու նման կարևոր առաքելությունը: Բացի այս աշխատանքներից՝ նա խմբագրել է նաև հայերեն և այլալեզու մի շարք արժեքավոր ձեռագրացուցակներ, ինչպես՝ Ռայմոն Գևորգյանի և Արմեն Տեր-Ստեփանյանի կազմած՝ Ֆրանսիայի Ազգային գրադարանի հայերեն ձեռագրերի ցուցակը (համախմբագիր՝ Բ. Ուտիե), Ռուզան Պողոսյանի կազմած՝ Մատենադարանի երբայերեն ձեռագրերի հայերենանվերեն ցուցակը (համախմբագիր՝ Գ. Մուրադյան), Օլգա Վարդազարյանի կազմած՝ Մատենադարանի եկեղեցասլավոններեն և ռուսերեն ձեռագրերի ցուցակը (համախմբագիր՝ Գ. Մուրադյան):

Ձեռագրերի գիտական ուսումնասիրությունից, գիտական հանրությանը ներկայացնելուց բացի, նրան հետաքրքրում էին նաև մեր հոգևոր գրական հարստության ողիսականը, ներկայիս հանգրվանը և կորուստները: Ձեռագրական կորուստների մասին Սուրեն Գոլանճյանի, Հովհաննես վ. Հյուսյանի, Բաբկեն Բաթուրյանի կաթողիկոս Կյուլեսերյանի հրատարակած հոդվածները Գևորգ Տեր-Վարդանյանը ամփոփել է «Եղեռնը և մեր ձեռագրերի կորուստներն ու փրկությունները» գրքում՝ ավելացնելով այս թեմայով իր ուսումնասիրությունները, որոնցում ներկայացված է թուրքական բարբարոսությունների հետևանքով հայկական կոտորածների ժամանակ մեր ձեռագիր-գրքային մշակույթի կորուստների ընդհանուր պատկերը:

Գևորգ Տեր-Վարդանյանի գիտական գործունեության հաջորդ կարևոր ասպարեզը պատմագրական, վարքագրական և մատենագրական բնագրերի կազմումը և հրատարակումն է: «Մատենագիրք հայոց» մատենաշարում հրատարակվել են Անանիա Շիրակացու (Դ. հտ.), Առնոդ վարդապետի, Արտավազդ վանահայր Երաշխավորի, Համազասպ եւ Սահակ Արծրունիների վկայաբանության (Զ. հտ.), Թովմա Արծրունու եւ Անանունի, Հովհաննես Գրասխանակերտցու, Մեսրոպ Վայոցձորեցու (ԺԱ. հտ.), Արիստակես Լաստիվերցու (ԺԶ. հտ.) գործերի՝ նրա կազմած բնագրերն ու բնագրագիտության համար խիստ արժեքավոր նախաբան-քննությունները՝ հիմք ձեռագրերի, նախկին հրատարակությունների համեմատություն-վերլուծությամբ ու դիտողություններով:

Սրանց կողքին են նաև դեռևս անտիպ Հովհաննես Սարկավազի և Վանական վարդապետի աշխատությունների բնագրերն ու դրանց վերաբերյալ ուսումնասիրությունները:

Գևորգ Տեր-Վարդանյանի աշխատասիրությամբ են հրատարակվել հետևյալ գրքերը՝ Ե. Օտյան, «Մեր երեսփոխանները, մեր ազգային ժողովը», «Մայր Մաշտոց (հտ. Ա., գիրք Ա.)», Վահան Ծ. վրդ. Բաստամեանց, «Տարեգրություն, Ա. էջմիածին (1872-1880 թթ.)»:

Համահեղինակությամբ հրատարակության է պատրաստել հետևյալ գրքերը՝ «Բարձր Հայքի մանրանկարչություն ժԱ-ԺԳ. դդ.» (համահեղինակ է. Կորյունյան), «Պատճէն տումարի (է-ժե. դդ.)» (համահեղինակ՝ Ջուլիետ էյնաթյան, նաև խմբագիր՝ Գ. Տեր-Վարդանյան):

Մի քանի տասնյակի են հասնում ձեռագրագիտական, բնագրագիտական այն գրքերը, որոնք Գ. Տեր-Վարդանյանի խմբագրությամբ (հաճախ նաև առաջաբանով) են՝ Հրավարդ Հակոբյան, «Արցախ-Ուտիքի մանրանկարչությունը 13-14-րդ դդ.» (1989 թ.), Ալվիդա Միրզոյան, «Սկեռայի մասնատուփը (1293 թ. Կիլիկյան Հայաստան)» (1993 թ.), Թամար Ադամյան, «Հոգի և ժպիտ (մտորումներ, մանրադեպեր)» (1999 թ.), Ստելլա Վարդանյան, «Հայաստանի բժշկության պատմություն. Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը» (2000 թ.), Լևոն Միրիջանյան, «Մեկ ազգ, մեկ ուղղագրություն» (2002 թ.), Ռուբեն Հակոբյան, «Սկզբից էր տառը. Գրի պատմության և տառարվեստի համառոտ ակնարկ, ՏՆՂԴ (4494)» (2004 թ.), «Մեկնութիւն խորանաց» (աշխ. Վ. Ղազարյան, 2004 թ.), «Յիշատակարան Սանահնոյ վանից (Սանահնի քէօթուկը)» (աշխ. Պ. Մուրադյան, 2007 թ.), «Ս. Բարսեղ Կեսարացի, Գիրք պահոց» (աշխ. Կ. Մուրադյան, 2008 թ.), «Մատենագիտություն «էջմիածին» ամսագրի (1974-2008 թթ.)» (կազմեց տեր Արարատ ք. Պողոսյան, 2012 թ.), Ամիրդովլաթ Ամասիացի, «Ուսումն բժշկութեանն է այս» (աշխ. Գ. Կարապետյան, 2014), «Արարատ»-ի ժառանգութիւնը (հ. Ա, Բ., հրատ. պատր. Ս. Նահապետյան, 2017 թ.) և այլն:

Մատենագրարանում աշխատանքային առաջին տարիներից մասնակցելով մատենագրարանյան գրեթե բոլոր գիտաժողովներին, ինչպես նաև Մատենագրարանից դուրս Հայաստանի և միջազգային տարբեր հաստատությունների կազմակերպած հայագիտական գիտաժողովների՝ Գևորգ Տեր-Վարդանյանը թողել է մի քանի տասնյակից ավելի տպագրված և անտիպ զեկուցումներ: Նա հատկապես կարևորում էր գիտաժողովների դերը երիտասարդ գիտնականների համար, ամեն կերպ խրախուսում իր բաժնի աշխատակիցների մասնակցությունը, կարգում բոլորի զեկուցումները և արժեքավոր գիտողություններ անում: Նաև առանձին ուշադրությամբ կազմում և խմբագրում էր գիտաժողովների նյութերի ժողովածուները, որոնցից են «Հայոց եկեղեցի և պետություն. Միջազգային գիտաժողովի նյութեր (մարտի 2-5, 2000 թ.)» (համախմբագիրներ է. Դանիելյան, է. Բաղդասարյան), «Լևոն Խաչիկյան 90. նյութեր Մատենագրարանի հիմնադիր տնօրենի ծննդյան ինստուամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի (9-11 հոկտեմբերի 2008 թ.)», «Ոսկանյան Աստվածաշունչի հրատարակության 350-ամյակը (1666-2016). «Հայերեն Սուրբ Գրքի թարգմանությունն ու հրատարակությունը պատմության հոլովույթում» միջազգային գիտաժողովի նյութեր (հոկտեմբեր 6-8, 2016 թ.)», «Լևոն Խաչիկյան, Հարյուրամյակ. նյութեր ակադե-

միկոս Լեոն Խաչիկյանի ծննդյան հարյուրամյակին նվիրված հայագիտական միջազգային գիտաժողովի (28-30 հունիսի 2018 թ.):

Իր գիտական գործունեության առաջին տարիներից Գևորգ Տեր-Վարդանյանը հանդես է եկել ձեռագրական նյութերի գիտական արժևորմանը վերաբերող հոդվածներով և հրապարակումներով տարբեր ամսագրերում և թերթերում՝ «Հայրենիքի ձայն», «Երեկոյան Երևան», «Գրքերի աշխարհ», «Ազգ», «Հայաստանի Հանրապետություն», «Հայք» և այլն: Նա ըստ առիթի նշում էր, որ մեր մշակույթի հուշարձանները ժողովրդին մատչելի պետք է դարձնել, և դրա առաջին ճանապարհը ձեռագրերի մասին գիտահանրամատչելի նյութեր հրատարակելն է: Դրա լավագույն օրինակներից էր իր պատրաստած «Շուրիշկանի աւետարանը» գիրքը և իր խմբագրած «Զորավոր ավետարանը» (աշխ. Ա. Հարությունյան, Ա. Սիմոնյան):

Գևորգ Տեր-Վարդանյանը կազմել և հրատարակել է նաև անվանի գիտնականների գիտական ժառանգությունը ամփոփող ժողովածուներ (Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Տեր-Մովսիսյան (Մեսրոպ Մագիստրոս), Օննիկ Եգանեան):

1990 թ. ի վեր հայաստանյան մամուլում («Հայաստանի Հանրապետություն», «Ավանգարդ», «Մաշտոց» և այլն) և Փարիզի «Յառաջ» օրաթերթում տպագրել է հայերենի դասական ուղղագրության վերականգնմանը և այդ ժամանակի լեզվաքաղաքականությանը վերաբերող գիտահրապարակախոսական մի շարք հոդվածներ:

Գևորգ Տեր-Վարդանյանը եղել է գիտական և խմբագրական մի շարք խորհուրդների անդամ՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հրատարակչական բաժնի հրատարակչական խորհրդի անդամ (2006 թ.-ից), «Մատենագիրք հայոց» մատենաշարի գիտական խորհրդի անդամ (2007 թ.-ից), Մատենադարանի գիտական խորհրդի անդամ (2008 թ.-ից), «Բանբեր Մատենադարանի» հանդեսի խմբագրական խորհրդի անդամ (2014 թ.-ից), «Էջմիածին» ամսագրի խմբագրական խորհրդի անդամ (2014 թ.-ից):

Գևորգ Տեր-Վարդանյանի հարյուրավոր հոդվածների մաս են կազմում նաև արժեքավոր գրախոսությունները: Մեծ է նրա դերը ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ աշխարհի տարբեր երկրներում հայերեն ձեռագրերի ցուցահանդեսների կազմակերպման և դրանց վերաբերյալ գիրք-ալբոմների պատրաստման գործում:

Գևորգ Տեր-Վարդանյանի տասնամյակների հայրենանվեր աշխատանքի բարձր գնահատականի վկայությունը ոչ միայն նրա աշխատությունների դրվատական գրախոսություններն են, այլ նաև նրա ստացած շքանշանները: 2008 թ. Ֆրանսիայի հանրապետության կառավարության կողմից Գևորգ Տեր-Վարդանյանը պարգևատրվել է «Գեղեցիկ արվեստների և գրականության» շքանշանով 2007 թ. Ֆրանսիայում Հայաստանի տարվա շքանակներում Մատենադարանի

մասնակցություններ կայացած ցուցահանդեսների կազմակերպման գործում ունեցած մեծ ավանդի համար, 2010 թ. Հայաստանի Հանրապետության նախագահի հրամանագրով պարգևատրվել է «Մովսես Խորենացի» մեդալով ՀՀ անկախության հռչակման 19-րդ տարեդարձի առթիվ, գիտության և կրթության բնագավառներում ներդրած նշանակալի ավանդի և բազմամյա վաստակի համար, 2016 թ. հայ մշակույթին մատուցած ծառայությունների, հայագիտության զարգացման գործում ունեցած մեծ ավանդի համար՝ Հայաստանի Ազգային գրադարանի «Հակոբ Մեղապարտ» հուշամեդալով, 2022 թ. իր գիտական գործունեության, մշակույթի ոլորտում ունեցած նշանակալի ավանդի և Մատենադարանում երկարամյա աշխատանքային գործունեության համար, թանգարանների միջազգային օրվա կապակցությամբ Գևորգ Տեր-Վարդանյանը պարգևատրվել է ՀՀ Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարության ոսկե մեդալով:

Տաթևիկ Մանուկյան

Բ.Գ.Թ.

Զեռագրագիտության բաժնի ավագ գիտաշխատող

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԷՈՐԳ ՏԷՐ-ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռագրական հաւաքածուները
(ժողովման պատմութեան համառօտ ուրուագիծ).....5

ՄԱՐԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Ղազար Ջահկեցու «Գիրք աղօթից»-ի 1742-1744 թթ.
տպագրված տարբերակները32

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՐԵՆ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

Ներսես Շնորհալու ծննդյան թվականն ըստ
իւր եղբորորդի Գրիգորի հիշատակարանի44

ԱՐՄԵՆ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Հայոց հնագոյն թաղման ծեսերը
(ըստ ազգածին ավանդության տվյալների).....56

ԶՈՀՐԱԲ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Պատեր և պարիսպներ. մասնավորի ու հանրայինի միջև
սահմանները Կիլիկյան Հայաստանի փառաբային միջավայրում.....68

ՀԱՅԿ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ

Ինչո՞ւ, ե՞րբ և որքա՞ն են ուսում «Սասնա ծռեր»
էպոսում ու միջնադարյան գրականության մեջ. սնունդն ու ծեսը81

ՍԱՄՎԵԼ ՌԱՄԱԶՅԱՆ

Անի փաղափ կործանման մասին թուրքական
ավանդագրոյցը և դրա հայկական արմատները.....108

ՀԱՅԿԱԶ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ, ՀԵՆՐԻԿ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

Մարդպետություն գործակալությունը և մարդպետ պաշտոնյան.....129

ԱՇՈՏ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Հայ պատմագրության ուսումնասիրման փաղափական դիտանկյան
ներածական հարցեր.....158

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՌՈՒՋԱՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ԺԳ դարում ընդօրինակված
 «Բանմ իմաստասիրաց»-ի շոք տարբեր բնագիր 189

ԱՐՎԵՍ

ՇՈՂԱԿԱԹ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ

Գրիգոր Նարեկացու տեսիլի պատկերագրությունը
 (Մանրանկարներից մինչև Մխիթարյան
 հայրերի հրատարակությունների փորագրանկարներ) 204

ԼՈՒՍԻՆԵ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

«Հաղորդությունը» Թորոս սարկավազի և Թորոս Տարոնացու
 մանրանկարներում 216

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՄԱՆ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ, ԳԻԱՆԱ ՄԻՐԻՋԱՆՅԱՆ

Սանահինի արհայական-իշխանական հանգստարանները
 Զաֆարյանների տապանատան հնագիտական
 պեղումների համապատկերում 225

ՄԵՐԻ ՍԱՖԱՐՅԱՆ

Սրվելի վանական համալիրը
 (2021-2022 թթ. պեղումների արդյունքները) 235

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄ

ԱՐՏԱԿ ՄԱՂԱՅԱՆ

Արցախի բնակավայրերն ըստ Երուսաղեմի
 և Հակոբյանց վանքի նվիրակի հաշվետումարի 252

ԳՐԱԵՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՈՒՍՅԱԿ ԹԱՄՐԱԶՅԱՆ

Արամ Քերովբեան, *Զայն Յանապատի. Եկեղեցական
 երաժշտության բարեկարգումը ԺԹ. դարու վերջաւորութեան,*
 Ակն ընկերակցութիւն, Փարիզ, 2017 271

ՄԱՀԱՆՈՍԱԿԱՆՆԵՐ

Տաթևիկ Մանուկյան, Գեվորգ Տեր-Վարդանյան (1951-2023)	294
Կարեն Մաթևոսյան, Վարդան Գեվրիկյան (1964-2023)	301
Լինա Պիրադովա, Հայդե Բուշնաուզեն (1939-2023)	309
 <i>ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ հանդեսի հոդվածների</i> ձևավորմանը վերաբերող պահանջներ	311

CONTENTS
BIBLIOGRAPHY**Gevorg Ter-Vardanyan**

The Manuscript Collections of Mashtots Matenadaran 5

Marine Sargsyan

The Versions of the *Prayer Book* by Ghazar Jahkets'i
Printed in 1742–1744 32

HISTORY AND ETHNOGRAPHY**Karen Matevosyan**

The Date of Birth of Catholicos Nersēs Shnorhali
according to the Colophon of his Nephew Grigor 44

Armen Petrosyan

Funeral Rites of Earliest Armenians
(According to Ethnogenic Tradition) 56

Zohrab Gevorgyan

Walls and Fences: Boundaries between the Private
and Public in the Urban Environment of Cilician Armenia 68

Hayk Hambardzumyan

Why, When and How Much They Eat in the Epic
"Sasna Tsrer" and in Medieval Literature? Food and Ritual 81

Samvel Ramazyan

The Turkish Legend about the Destruction of the
City of Ani and its Armenian Roots 108

Haykaz Gevorgyan, Henrik Khachatryan

The Office of Mardpetut'yun and the Mardpet Official 129

Ashot Sargsyan

Introductory Issues Related to the Study of Armenian
Historiography from the Political Aspect 158

PHILOLOGY
Ruzan Poghosyan

- Four Different Copies of “Sayings of Philosophers”
from the 13th Century.....189

ART**Shoghakat Devrikyan**

- Iconography of Grigor Narekats‘i’s Vision
(From Miniatures to Engravings of Mekhitarists’ Publications).....204

Lusine Barseghyan

- Communion of the Apostles in the Miniatures
of T‘oros the Deacon and T‘oros Taronats‘i.....216

ARCHAEOLOGY**Arman Nalbandyan, Diana Mirijanyan**

- Sanahin as a Royal and Princely Cemetery.....225

Meri Safaryan

- The Monastery Complex of Srvegh (Results of excavations 2021–2022).....235

PUBLICATION**Artak Maghalyan**

- The Settlements of Artsakh according to the Donation
Book of the Saint James Monastery of Jerusalem.....252

BOOK REVIEW**Arusiak Tamrazian**

- Aram Kerobian, *A Voice in the Wilderness. Reform of the Church
Music in the Late 19th Century*, Paris, 1917.....271

OBITUARIES

- Tatevik Manukyan**, Gevorg Ter-Vardanyan (1951-2023).....294

- Karen Matevosyan**, Vardan Devrikyan (1964-2023).....301

- Lina Piradova**, Heide Buschhausen (1939-2023).....309

СОДЕРЖАНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

Геворг Тер-Варданян

Рукописные собрания Матенадарана им. Маштоца..... 5

Марине Саргсян

Версии «Молитвенника» Казара Джахкеци,
напечатанная в 1742-1744 гг. 32

ИСТОРИЯ И ЭТНОГРАФИЯ

Карен Матевосян

Дата рождения католикоса Нерсеса Шнорали согласно
памятной записи его племянника Григора 44

Армен Петросян

Похоронные обряды
древнейших армян (по данным этногонического предания)..... 56

Зограб Геворгян

Стены и заборы: границы
между частным и общественным в городской
среде Киликийской Армении 68

Айк Амбарцумян

Почему, когда и сколько едят в эпосе «Сасунские удалцы»
и в средневековой литературе? Еда и ритуал 81

Самвел Рамазян

Турецкое предание о разрушении города
Ани и его армянские корни 108

Айказ Геворгян, Генрик Хачатрян

Ведомство *мардпетутюн*
и должность *мардпета* 129

Ашот Саргсян

Размышления об изучении армянской
историографии в политическом аспекте 158

ФИЛОЛОГИЯ

Рузан Погосян

Четыре разные рукописи
“Изречений философов” XIII века 189

ИСКУССТВО

Шогакат Деврикан

Иконография видения Григора Нарекаци
(от миниатюр до гравюр изданий Мхитаристов)..... 204

Лусине Барсеган

“Причащение апостолов” в миниатюрах Тороса Дьякона
и Тороса Таронаци..... 216

АРХЕОЛОГИЯ

Арман Налбандян, Диана Мириджанян

Санаин как царская и княжеская усыпальница..... 225

Мери Сафарян

Монастырский комплекс
Срвег (результаты раскопок 2021-2022 гг.)..... 235

ПУБЛИКАЦИЯ

Артак Магальян

Поселения Арцаха согласно книге пожертвований
иерусалимского монастыря свв. Иаковов..... 252

РЕЦЕНЗИЯ

Арусяк Тамразян

Арам Керобян, *Глас в пустыне. Реформа церковной
музыки в конце XIX века*, Париж, 2017..... 271

НЕКРОЛОГИ

Татевик Манукян, Геворг Тер-Варданян (1951-2023)..... 294

Карен Матевосян, Вардан Деврикан (1964-2023)..... 301

Лина Пирадова, Хайде Бушхаузен (1939-2023)..... 309

ԲԱՆԲԵՐ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

Հատոր 35

BULLETIN OF MATENADARAN

Volume 35

ВЕСТНИК МАТЕНАДАРАНА

Том 35

Համակարգչային ձևավորումը և էջադրումը՝ Անահիտ Խանգադյանի
Շապիկի ձևավորումը՝ Մարտիրոս Տոլմանեանի
Շապիկին՝ Ներսես Շնորհալի, Մանրուսմունք (Գրիմ), 1352 թ., ՄՄ 591
Սրբագրիչ՝ Արմինե Գրիգորյան
Հրատարակչական խմբագիր՝ Հայկ Համբարձումյան

Տպագրված է «ՔՈՓԻ ՓՐԻՆԹ» ՍՊԸ տպարանում

Ք. Երևան, Ներսիսյան 1

Զախսը՝ 70×100 1/16, տպագրական մամուլ՝ 20

տպաֆանակ՝ 150

Մատենադարան

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի ինստիտուտի

հրատարակչական բաժին, ք. Երևան, Մաշտոցի պող. 53, հեռ. (010) 513033

publishing.matenadaran@gmail.com

Ամսագրի քվային տարբերակը՝

banber.matenadaran.am/download-category/բանբեր-մատենադարանի/